

Відгук

офіційного опонента доктора філософських наук, професора Шугасвої Людмили Михайлівни на дисертацію Севастьянів Ульяни Петрівни «Віртуальна реальність як чинник трансформацій форм релігійності сучасної людини» подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Релігієзнавчі дослідження християнської традиції є надзвичайно актуальними для України. Культуротворчий фактор християнства став визначальним для української традиції. Чи може християнство бути впливовим позитивним фактором для української культурно-суспільної модернізації сьогодні? Це питання державної ваги, і для вирішення його важливо усвідомлювати не лише особливості історії християнства в світі та Україні. Важливо знати всю православну традицію в її історичному та сучасному різноманітті. Однією із важливих ліній розвитку християнської теології є історичні трансформації осмислення феномену сакрального. Змінюється ставлення до світу, переосмислюється співвідношення сакрального і профанного, даються нові інтерпретації того, як розуміти святість Бога і людини, святість світу та церкви. Відбуваються нові дискусії християнської теології. Одні теологи концепт сакрального пов'язують ще тісніше із сакраментальною сферою буття церкви, інші намагаються віднайти специфічно сакральне в людині в людині та світі, не пов'язане із сакраментальним. Всі ці дискусії мають практичне значення, бо якщо сакральним оголошується певний геополітичний простір, то принижується гідність особистості та нації. Якщо ж відбувається надлишкова сакралізація церкви, то з'являється тенденція відродження дуалізму, і воцерковлені люди не звертають увагу на потреби батьківщини. Звичайно, різні інтерпретації сакрального – не єдина причина для різних кризових тенденцій в сучасному православ'ї. Але почасти саме різне розуміння сакрального – екзистенційне, сакраментально-еклезіологічне,

космологічне і навіть політичне – стають фактором, що цементує певну ідентичність вірних. Очевидно, що релігієзнавче вивчення віртуальної реальності як чинника трансформацій форм релігійності сучасної людини дійсно необхідне. Те що Ульяна взялася за цю тематику – позитивне явище, яке заслуговує на повне схвалення.

Завдання, яке стояло перед Севастьянів Ульяною – надзвичайно складне. Щоб дати релігієзнавчо-філософський аналіз різноманіття інтерпретацій сакрального в християнстві, не переходячи у царину богослов'я, необхідно віртуозно володіти науковою методологією з виразним акцентом на герменевтику текстів і традицій. Затосовуючи цілий ряд релігієзнавчих методів аналізу текстів, Севастьянів Ульяна досягає релігієзнавчої наукової новизни.

Актуальність даного дослідження розкривається в питаннях, котрі на сьогоднішній день не мають достатнього аналізу у науковій літературі, проте стосуються однієї з важливих сторін людського існування – її духовного розвитку, зокрема її релігійності. Більше того, в умовах тотальної інформатизації та технологізації питання взаємодії віртуальної реальності із людського релігійністю, що призводить до появи нових чи трансформацій існуючих форм релігійності, набуває ще більшого значення. З огляду на те, що духовність, а відтак і релігійність набувають особливої вагомості в житті сучасної людини, тому кожне нове дослідження, де розглядаються ці сфери, не залежно від його конкретної теми, викликають підвищене зацікавлення і підтримку.

Авторка опирається на широке коло джерел, серед яких наукові праці зарубіжних та українських авторів, соціальні доктрини християнських церков України, а також мережеві ресурси, які подаються як приклади втілення віртуалізованої релігійності.

У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелюється з темою, та конкретизується у завданнях,

окреслено об'єкт та предмет роботи; вказано наукову новизну, а також практичне і теоретичне значення дисертації. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні засади дослідження та ступінь опрацювання проблеми» У.П.Севастьянів детально проаналізувала стан наукового дослідження теми, джерельну базу та методологію роботи, а також представила категоріально-понятійний апарат дисертації. Глибокий аналіз наявних науково-теоретичних досліджень дозволив авторці задекларувати якісно нову тему дисертаційної роботи, актуальну саме для українського релігієзнавства. Слід зауважити, що дисертантка звертається до оригінальних творів Г. Ляйбніца, А. Бергсона, Ж. Дельоза та Ж. Бодриєра, тобто добре володіє французькою мовою. Надалі її напрацювання дозволять якісніше аналізувати концепт «віртуальне» зацікавленим у цій сфері науковцям. Важливо, що у науковій розвідці застосовано тезаурусний підхід як інноваційний метод, що застосовується для відбору саме тієї термінології, яка є органічною даному дослідженню.

У другому розділі «Віртуалізація сучасної культури та її наслідки в духовному житті людини» авторка представила детальний аналіз концепту «віртуальне» у філософському дискурсі, акцентувавши саме на періоді постмодерну. Також вона звернула увагу на застарілі трактування поняття «віртуальна реальність» і з огляду на це, запропонувала власну інтерпретацію даного терміну. Дисертантка простежила як телебаченням, засоби масової комунікації та нові медіа екстраполювались у віртуальний простір. Більше того, вона приділила значну увагу психологічним і соціальним девіаціям, що виникають шляхом впливу на свідомість індивіда віртуальної реальності, що вказує на її негативний потенціал на відміну від інших медійних каналів.

Завдяки опрацюванню наукових розвідок, що стосуються теми духовності та релігійності У.П. Севастьянів вказує на те, що ці елементи людської

свідомості реагують на зміни, які відбуваються у соціальному просторі. Зрозуміло, що поява нового інформаційно-комунікаційного середовища також вплинула на релігійність людини, тому авторка вдало пропонує ввести у релігієзнавчий дискурс новий концепт – «віртуалізована релігійність».

У третьому розділі «Особливості впливу віртуальної реальності на релігійність сучасної людини» основна увага дисертанта зосереджена на розгляді та аналізі нових форм релігійності, що виникають у мережі. Цей розділ є особливо цікавий, адже містить порівняльний аналіз соціальних доктрин найвпливовіших українських християнських конфесій.

Завершується робота детальними висновками, які впливають із змісту, є логічними та віддзеркалюють основні результати кваліфікаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

У роботі представлені додатки у вигляді картинок-мемів на релігійну тематику, які ундбчнюють прояви релігійного скептицизму (тролінгу) у віртуальному просторі.

Дисертація У.П. Севастьянів виконана на належному науково-теоретичному Методологічному рівнях, є достатньо осмисленим філософсько-релігієзнавчим дослідженням, має високий ступінь новизни та заслуговує, й цілому, позитивної оцінки.

На основі аналізу дисертаційного дослідження Севастьянів Ульяни Петрівни вимушені зробити кілька принципових зауважень:

1. На нашу думку, варто було б приділити увагу не лише трактуванням феномену віртуального як чинника трансформацій форм релігійності сучасної людини не лише у християнстві, але й в інших релігіях.
2. Із структурою дисертації та назвами розділів загалом погоджуюсь, але вважаю, що їх можна було подати в іншій послідовності. Логічним, на мій погляд, було б представити спочатку у другому розділі підрозділ 2.2 «Механізми розширення меж реальності: від медіапростору до

віртуальної реальності», а тоді вже розповідати про «Віртуальну реальність - феномен постмодерної доби». Що ж стосується підрозділу 1.2, то логічним виглядає уточнити назву, адже в самій дисертації У.П. Севастьянів цей розділ містить і категоріально-понятійний апарат дослідження, хоча у назві про це не заявлено.

3. Досліджувати властивості і тенденції мережі Інтернет можна також за допомогою сучасного методу вебометрії, що виглядає доречним для даної роботи.
4. Намагаючись охопити широке коло проблем пов'язаних із функціонуванням віртуальної реальності та її впливу на традиційні релігійні інститути в Україні, зокрема християнство, дисертантка чомусь не приділяє належної уваги сучасній релігійній пропаганді, яка набуває особливих виявів саме завдяки мережевому простору. Тут можна було вказати, зокрема, на роль православної церкви в гібридній війні в Україні.
5. У дослідженні зустрічаються стилістичні недоречності та окремі редакторські огріхи.

Загалом висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати дисертанта. Представлена робота є завершеним, самостійним дослідженням з логічною структурою та обґрунтованістю положень, що виносяться на захист. Основні положення дослідження розширюють і поглиблюють знання про нові форми релігійності, що виникають у віртуальній реальності і вплітаються в структуру релігійної свідомості сучасної людини. Окрім того, вважаю, що в подальшому дисертаційна робота У.П. Севастьянів може перерости у серйозне монографічне дослідження чим лише збагатить український релігієзнавчий науковий простір.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням і висновкам дисертаційної роботи, відображає її структуру та логічний підхід до викладення

матеріалу.

Вважаю, що дисертаційна робота на тему «Віртуальна реальність як чинник трансформацій форм релігійності сучасної людини» відповідає вимогам, закріпленим у п. п. 9, 10, 12, 13 і 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (із змінами та доповненнями, внесеними згідно постанови Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.), «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р., а її авторка - Севаст'янів Уляна Петрівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство.

Офіційний опонент, доктор філософських наук,

професор, завідувач кафедри філософії Рівненського

державного гуманітарного університету

Л.М.Шугаєва Л.М.Шугаєва

